

ТЕМА 5. КРИМІНОЛОГІЧНА ВІКТИМОЛОГІЯ
ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ КОРИСЛИВОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ

План:

1. Кримінологічна та віктимологічна характеристики загальнокримінальної корисливої злочинності
2. Характеристика осіб, потерпілих від корисливих злочинних посягань
3. Обставини, що детермінують процес віктимізації корисливих злочинів
4. Заходи віктимологічної профілактики загальнокримінальних корисливих злочинів

1. Кримінологічна та віктимологічна характеристики загальнокримінальної корисливої злочинності

Загальнокримінальну корисливу злочинність у кримінології розуміють як сукупність злочинів проти приватної власності громадян. Зокрема, це крадіжки, шахрайство, незаконне заволодіння транспортними засобами, вчинене шляхом крадіжки, тощо. Саме вищезазначені злочини становлять більше половини загальної кількості зареєстрованих злочинів.

Раніше традиційно це були злочини, які частіше вчинялися в містах та селищах міського типу, саме вони становили близько 80 % усіх крадіжок, передусім, у районах новобудов міста. Останніми роками в Україні збільшується кількість фактів учинення даного виду злочинів у сільській місцевості та на дачах.

Особливістю кримінологічної характеристики квартирних крадіжок є те, що їх вчиняють найчастіше у весінній та літній періоди – близько 30 %, за місяцями переважають травень та серпень (16 %), меншу кількість крадіжок вчиняють у грудні (6 %). За днями тижня більше злочинів учиняють у понеділок і суботу, що становить 15 % відповідно. Хоча тут не можна встановити будь-якої закономірності або виділити криміногенні дні.

Дані про час учинення крадіжок дають можливість не тільки здійснити більш детальний кримінологічний аналіз, а також мають важливе практичне значення. Більшість посягань учиняють у ранковий час (у період з 9 до 13 год – близько 70 % діянь). Саме в цей час багато громадян перебувають на роботі, у навчальних закладах, домогосподарки здійснюють покупки. Решту крадіжок учиняють у вечірній час, переважно з 22 до 24 год.

За характером та способом проникнення в житло виділяють три основні групи квартирних крадіжок.

До першої групи входять крадіжки особистого майна громадян з квартир, вчинені за допомогою спеціальних засобів або лише із застосуванням фізичної сили – 51 %, у тому числі із застосуванням: злому дверей і замків – 31,4 %; підбору ключів – 21,6 %; проникнення через квартиру – 18,8 %; використання відмичок – у 4,1 % випадків.

Друга група включає в себе протиправні діяння, вчинені з використанням недбалості та безпечності потерпілих (при так званому “вільному доступі”, коли ключі від квартири знаходяться у легкодоступних місцях – під ковдрою, на дверній рамі, в поштових ящиках тощо) – 28 %.

До третьої групи належать крадіжки з квартир, учинені з використанням довірливості або зловживання довірою потерпілих – 21 %

Зазвичай цей спосіб застосовують злочинці-циганки, звертаючись до господарів з проханням про надання певної допомоги: попити води, перепеленати дитину тощо. Використовуючи довірливість господарів, які дозволяють зайти в оселю, самі або їх спільники (інколи навіть діти)

вчиняють крадіжки, коли господарі відводять свою увагу та випускають їх з поля зору.

Предмети посягання при вчиненні квартирних крадіжок можуть бути різними. Але дані про те, що саме було викрадено, можуть вказувати на рівень професіоналізму злочинця. Сьогодні злодії викрадають переважно гроші, цінні папери, золоті вироби, дорогоцінне каміння та ікони, хоча предметами посягання стають також дорогі носильні речі, аудіоапаратура та відеоапаратура, зброя і навіть посуд та продукти харчування.

Шкода, що завдається внаслідок вчинення квартирних крадіжок, не є такою великою, як, наприклад, від економічної злочинності, але для конкретних громадян-потерпілих вона більш реальна, суттєва та усвідомлена. Певну частину злодіїв (близько 14 %) затримують на місці вчинення злочину або не-далеко від нього, а ті, кого не було затримано, залишають для власного користування близько половини предметів, здобутих злочинним шляхом, у такому разі майно може бути повернуто потерпілим після завершення слідства. Решта злодіїв встигає реалізувати викрадене особам зі свого оточення або випадковим покупцям на речовому ринку чи “з рук”, а отримані гроші, як правило, витратити на придбання наркотиків, розваги, азартні ігри, пияцтво, у такому разі питання відшкодування збитків вирішується більш проблематично.

Одним із різновидів крадіжок приватного майна громадян є кишенькові крадіжки, які також посідають одне з провідних місць у структурі та динаміці злочинності України.

Хоча їх питома вага в загальній структурі злочинності не перевищує 7 %, вони характеризуються високою латентністю не тільки через професіоналізм кишенькових злодіїв, але і через пасивність потерпілих, неохочих “зайвий раз звертати-ся до міліції”, або таких, хто вважає, що “втрачене не повернути”.

Як правило, кишенькові крадіжки вчиняють у громадських місцях при великому скупченні людей. Як показують результати кримінологічних досліджень, зазвичай їх учиняють: у транспорті – 29 %, на ринках – 27 %, у магазинах – 13 %, на вулицях, стадіонах під час проведення спортивних змагань та в інших місцях. Найбільшу кількість кишенькових крадіжок учиняють у період з 8 до 12 год – 31 % і з 17 до 20 год – 48 %, саме в цей час у громадських місцях збирається багато людей.

Найчастіше кишенькові крадіжки вчиняють із сумок, переважно жіночих, портфелів, так званих “барсеток”, кульків, корзин, кишень та інших місць одягу.

Здебільшого предметами злочинних посягань при вчиненні кишенькових крадіжок є гроші, а документи та інші матеріальні цінності становлять близько 5 %.

Зазвичай злочинці викрадають документи лише тому, що вони знаходяться в портмоне або гаманцях жертви. Після вчинення такої кишенькової крадіжки злодії викидають викрадені документи.

Останнім часом збільшується кількість крадіжок, пред-метом посягань яких стають мобільні телефони, і навіть ра-діопрогравачі та плеєри, гірські велосипеди та автотран-спортні засоби, зокрема, мопеди. Так, протягом березня – кві-тня один учень 8-го класу середньої школи Київсь-кого району м. Полтави викрав у своїх однокласників та учнів паралельних класів 12 мобільних телефонів, а гроші, отримані від їх продажу, витратив на ігрові автомати.

Традиційними також є розкомплектування автотран-спорту. Злодії, проникаючи в автомобілі, крадуть магнітоли та радіоприймачі, інше обладнання та устаткування, коштовні речі, одяг і навіть автоінструменти.

Так, група злочинців-гастролерів з м. Рівне на житловому масиві “Троещина” м. Києва за одну ніч вчинила п’ять крадіжок автомагнітол, а під ранок була затри-мана працівниками підрозділу Державної служби охорони Ук-раїни в м. Києві.

Восени збільшилася кількість учинення роз-комплектування автомобілів, які власники залишають на ніч під житловими багатоповерховими будинками. Зазвичай зло-чинці знімають колеса, їх цікавлять переважно не самі шини, які необхідно з літніх замінювати на зимові, а легкосплавні та інші диски, які можна просто та вигідно продати.

Іншим видом загальнокримінальної корисливої злочин-ності є шахрайство, яке полягає у протиправному заволодінні майном шляхом обману або зловживання довір’ям. Відсоток шахрайств проти власності громадян у загальній структурі злочинності відносно невеликий – це близько 5 %, але шкода, що завдається, є значною. Даному виду злочину притаманний також високий рівень латентності. Причини цього криються не тільки в різноманітності способів протиправного заволодіння чужим майном, а й небажанні багатьох потерпілих заявляти до правоохоронних органів.

Близько 90 % даних злочинів учиняють у містах. У сіль-ській місцевості, завдяки тісним соціальним зв’язкам, цей по-казник значно нижче, але там поширені випадки вчинення ша-храйства циганами та “шлюбними” аферистами.

За даними кримінологічних досліджень, найбільш по-ширеними способами шахрайства є:

- підкидання спеціально виготовленої грошової “ляльки” або гаманця з грошима, якими жертва ділиться з незнайомою особою – перехожим, а потім з’являється нібито власник га-манця й вимагає у жертви повернути всю суму;
- надання “сприяння” при купівлі-продажу автомашин, речей, коштовностей – 21 %;
- розмін грошей – 20 %;
- обман при азартних іграх, таких як наперстки, карти, електронна лотерея (шахрайство) – 19 %; інші способи – 13 % випадків.

Місцями вчинення шахрайства зазвичай є ринки, супер-маркети, пункти обміну валюти.

До нових видів шахрайства можна віднести створення фіктивних фірм для збору коштів від населення для нібито оформлення виїзду громадян за кордон на роботу та навчан-ня, турпоїздок тощо.

Нові види шахрайства вчиняють групи злочинців-професіоналів, при цьому завдається збиток, загальний обсяг якого сягає мільярдів доларів США, що спричиняє гострі соці-альні і політичні наслідки, оскільки потерпілими стають деся-тки тисяч громадян, що свідчить про високий ступінь суспіль-ної небезпеки й тяжкості наслідків даних видів шахрайства.

Зазначені вище способи та місця вчинення шахрайства є, так би мовити, традиційними, але останнім часом відбулися деякі зміни. Так, крім наперстків та карт, шахраї використо-вують новітні технології – електронну лотерею (так званий лохотрон), комп'ютерну техніку з відповідним програмним забезпеченням.

Щодо місць учинення даного виду злочинів, то біль-шість універмагів та великих промислових магазинів перетво-рилися на сучасні “бутіки” та супермаркети, в яких теж вчи-няють шахрайські дії. Там під виглядом опитування клієнтів даних підприємств торгівлі шахраї дізнаються телефони останніх, а згодом повідомляють про те, що вони виграли цін-ний приз та запрошують на розіграш, де втягують громадян у так звані “бізнес-клуби” за умови обов’язкового благодійно-го внеску значної суми коштів. Як приклад, у м. Києві такі “бі-знес-клуби” стали відкриватися всередині та наприкінці 1990-х років і діють нині.

Нові види шахрайства вчиняють, як правило, особи, ра-ніше не судимі, які володіють високим інтелектом і мають освіту, закордонні зв’язки. Із розвитком права приватної влас-ності, приватизаційними процесами з’явилися і нові предмети шахрайства: житлові та нежилі приміщення; земля, переважно сільськогосподарського призначення та під забудівлю.

Останнім часом нерідкими є випадки, коли шахраї неза-конно заволодівають оселями самотніх людей, осіб похилого віку, насамперед тих, які схильні до зловживання алкогольни-ми напоями та наркотичними засобами.

Окремі злочинні групи, що спеціалізуються на вчиненні корисливих злочинів, поводяться все більш агресивно, що ви-ражається в переростанні корисливих злочинів при виникненні конфліктних ситуацій з потерпілими в злочини насильного характеру, а саме: грабежі, розбійні напади, завдання тілесних ушкоджень різної тяжкості й навіть убивства.

Особам, які вчиняють кишенькові, квартирні крадіжки та шахрайство, притаманні негативні моральні якості, такі як ні-гілізм, цинічне і зневажливе ставлення до моральних ціннос-тей суспільства. Домінуючим мотивом учинення злочинів є користь – 94 %, прагнення злочинним шляхом придбати ту або іншу річ, саме цей мотив визначає характер і спрямованість дій злочинців.

Інколи шахрайство та квартирні крадіжки вчиняють з помсти, а також з ревнощів та з метою провчити жертву.

У деяких випадках учинення крадіжок та шахрайства перетворюється, так би мовити, на “хворобу”, коли злочинці не можуть стримати себе від учинення злочину. Переважно це стосується осіб, які мають вже великий “злочинний досвід”.

Отже, шкода, що завдається вчиненням даних видів злочинів, не обмежується тільки матеріальними збитками конкретного потерпілого, вона породжує невпевненість, страх за себе, близьких та майно, недовіру суспільству.

2. Характеристика осіб потерпілих від корисливих злочинних посягань

Розглянемо соціально-демографічні ознаки, що мають важливе значення для вивчення особи жертви, оскільки саме вони дають можливість зрозуміти сутність особи, показують її місце в суспільстві та взаємостосунки з іншими людьми й на-вколишнім середовищем, дають можливість глибше вивчити причини злочину, ступінь віктимності, визначити ефективні заходи щодо зниження її рівня.

Стосовно даного виду злочинів спостерігається певний підвищений рівень віктимності осіб жіночої статі, передусім, щодо таких видів злочинів, як кишенькові крадіжки та шахрайство. Зазвичай жертвами квартирних крадіжок здебільшого стають чоловіки, ніж жінки. Пояснюється це тим, що жінки більш контактні та товариські. Вони частіше відвідують магазини, ринки та інші громадські місця, де стають об'єктами дій злочинців (кишенькових злодіїв та шахраїв). Також на поведінку жінок впливає їх довірливість, цікавість, невміння адекватно реагувати на ситуацію та нерідко їх позиція “якщо захочуть, то всеодно вкрадуть”.

За даними кримінологічних досліджень, розподіл потерпілих від корисливих злочинів за віковими групами такий: 7 % потерпілих мали вік до 18 років; 14 % – від 19 до 25 років; 25 % – від 26 до 35 років; 30 % – від 36 до 45 років; 23 % – старше 45 років.

Приведені дані свідчать про підвищену віктимність людей середнього віку, більшість потерпілих належать до вікової групи від 36 до 45 років. Крім того, вікові характеристики потерпілих і злочинців зазвичай збігаються, вони, як правило, мають одну вікову групу. Виняток становлять потерпілі віком від 46 років і старше, які через певні якості, а саме: фізична слабкість, пасивність, боязливість, бажання ні в що не втручатися, невміння захистити себе, стають жертвами злочинців різного віку.

Пік віктимного віку потерпілих від кишенькових крадіжок – 36–45 років – 31,3 %; 46 і старше – 29,5 %; від квартирних крадіжок 36–45 років – 32,7 %; від шахрайства 26–35 років – 28,3 %; 36–45 років – 26,4 % .

За рівнем матеріального становища більшість жертв мали середній достаток. Чіткої залежності жертви корисливих злочинів від рівня освіти немає.

Але за соціальною роллю та статусом потерпілих від окремих злочинів, жертвами кишенькових крадіжок частіше стають робітники,

пенсіонери та студенти; квартирних крадіжок та шахрайств – підприємці, службовці та робітники .

Характерною рисою квартирних та кишенькових крадіжок, а також шахрайства є те, що під час їх учинення майже кожен четвертий потерпілий перебував у нетверезому стані, що, зрозуміло, певним чином сприяло зниженню контролю не тільки за своєю поведінкою, але й за оточуючими. Такий стан особи призводить до легкого зав'язування сумнівних знайомств, що, передусім, характерно для чоловіків. Нерозбірливість у виборі знайомих та статева розбещеність також сприяють учиненню квартирних крадіжок.

Так, часто чоловіки, знайомлячись з жінками на вулиці, у ресторанах, барах, на дискотеках, у казино та готелях, навіть не підозрюють, що виступають у ролі потенційної жертви жінок-злочинців, так званих “клофелінщиць”, “наводчиць” тощо.

Трапляються випадки, коли й чоловіки виступають у ролі корисливих злочинців відносно жінок. Це так звані “шлюбні” шахраї, які знайомляться з жінками, входять у довіру і вчиняють шахрайство або квартирні крадіжки.

За даними кримінологічних досліджень, потерпілі від шахрайства за психологічною характеристикою поділяються на такі групи: 47 % – екстраверти, такі, які легко піддаються впливу, мають багату уяву й високу чутливість, їм притаманна сприйнятливність, непосидючість, збудливість, мають тем-перамент холерика. 26 % потерпілих характеризуються як інтроверти, боязкі, боязливі, ригідні, схильні до розладу, їм притаманна невпевненість, напруженість, внутрішнє відчуття сумніву. Інші 27 % характеризуються як змішаний тип особи, що перебуває на межі екстра-інтроверсії. Їх психологічні особливості мають змішані ознаки холерика й меланхоліка.

Висока частка потерпілих-екстравертів обумовлена певними відносинами між жертвою і злочинцем у зв'язку з тим, що шахрайство, пов'язане з обманом або зловживанням довір'ям потерпілого, припускає їх прямий контакт і взаємодію. І якщо злочинець – професіонал, володіє комунікативною майстерністю, то він, орієнтуючись на особистість властивості людини, вибирає потенційних жертв.

Результати кримінологічних досліджень групи потерпілих від кишенькових крадіжок показали схожі результати. Так, 42 % мають ознаки екстравертів з темпераментом холериків; 38 % – змішаний тип, що перебуває на межі екстраінтроверсії, і 20 % характеризуються як інтроверти з темпераментом меланхоліків або флегматиків.

Особливістю відносин між злочинцем та жертвою при вчиненні кишенькових крадіжок є те, що вони виникають і розвиваються за ініціативою правопорушника і при пасивній ролі потерпілого. Пасивна роль жертви пов'язана з її особистісними властивостями і виражається в її поведінці. Саме прагнення бути в центрі уваги, мрійливість, звеличення себе в сукупності з безтурботною, самовпевненою та неухважною поведінкою полегшують злочинцю вибір потенційної жертви.

Кишенькові злодії, ґрунтуючись на власному кримінальному досвіді, спостерігають за поведінкою та психологічними ознаками особи і виявляють таких людей.

Так, інколи особи самі навіть провокують на вчинення кишенькової крадіжки. Відвідуючи ринки, магазини, перебуваючи у громадському транспорті, вони безтурботно демонструють гаманці з грошима, кладуть їх у легкодоступні місця, таким чином створюючи сприятливі умови для вчинення злочину.

Останнім часом у м. Києві та інших містах України збільшилася кількість учинених кишенькових крадіжок та проти-правного заволодіння шляхом шахрайства мобільними телефонами у школярів.

Так, у вересні 2005 року в Дарницькому районі м. Києва 14 річний Н. повертався після уроків зі школи додому. До нього підійшов 21-річний К. і попросив зателефонувати з його мобільного телефону начебто з метою викликати медичну допомогу хворому, після чого зник.

Щодо аналізу даної ситуації, К. скористався довірливостю та певними особливостями віку потерпілого. Але необхідно зазначити, що нерідко самі батьки провокують на вчинення крадіжок, а інколи навіть грабежів та розбоїв, купуючи дорогі мобільні телефони "бізнес-класу" неповнолітнім дітям.

Багато жертв, виявивши пропажу портмоне чи гаманця, не повідомляють про це правоохоронні органи, зокрема, міліцію, оскільки не впевнені, що відносно них було вчинено кишенькову крадіжку, вважають, що втратили, десь залишили або, навіть зафіксувавши крадіжку, не розглядають її як таку, вважаючи, що нічого істотного не викрадено. Саме таке ставлення жертв і впливає на високий рівень природної латентності даного виду злочинів, як і загалом корисливої злочинності.

Навіть самі злочинці часто заявляють, що саме потерпілі винні в тому, що відносно них вчинено кишенькові крадіжки, і цьому сприяла провокуюча поведінка потерпілого.

Велику роль у вчиненні корисливих злочинів відіграє не тільки необачна та некритична, а навіть провокуюча поведінка, яка заснована на психологічних особливостях особи жертви.

За даними кримінологічних досліджень та наших особистих спостережень, потерпілим від квартирних та кишенькових крадіжок і шахрайства притаманна підвищена віктимність. Остання залежить від психологічних особливостей даних осіб, які найчастіше проявляються в емоційній нестійкості, демонстративності, бажанні подобатися оточуючим, легковір'ї та безвідповідальності тощо.

Детально вищезазначені особливості психологічної характеристики потерпілих від квартирних і кишенькових крадіжок та шахрайства досліджені російським вченим-кримінологом О.Л. Сітковським. Він використав декілька психологічних методик дослідження (Р. Кеттела та Г. Айзенка) потерпілих від корисливих злочинів.

Загальна кількість потерпілих у відповідних групах осіб, яких вивчали, була майже однакова. Невелику кількість у цих групах становили жінки. Середній вік потерпілих у групах – 30–35 років. Однотипність відбору потерпілих у групи і подібність методики давали всі підстави для наукового зіста-влення отриманих результатів.

Результати, отримані за особовим опитувальником, по-казали деякі відмінності в комплексі чинників, що характери-зують товариськість. Потерпілі від квартирних крадіжок (гру-па 2) менш товариські, ніж потерпілі від шахрайства (група 3), але мають схожі результати з потерпілими від кишенькових крадіжок (група 1). Це показали більш низькі оцінки за чинни-ками, що характеризують сферу спілкування (чинник А – то-вариськість; чинник F – безпечність, життєрадісність, емоцій-на динамічність, експансивність у спілкуванні; чинник Н – со-ціальна активність, готовність вступати в контакт з незнайомими людьми).

Аналіз особливості інтелекту (чинник В) показує більш високу його оцінку в групах 3 і 2, ніж у групі 1. Але при цьо-му оцінка міркування (чинник М) у групі 2 невисока і загалом наголошується на більшій схильності до вибору традиційних способів вирішення проблем, ніж у групі 3.

У структурі емоційної сфери спостерігаються значні ві-дмінності за емоційною врівноваженістю (чинник З) і тривожністю (чинник О). Інакше кажучи, потерпілі від квар-тирних крадіжок (група 2) більш емоційно нестійкі, тривожні й чутливі, тобто щодо особових якостей відмінності між гру-пами 1, 2 і 3 виявляються за чинниками, що характеризують властивості товариськості, інтелектуальності й емоційності.

Для підтвердження гіпотези, що в потерпілих від шах-райства і кишенькових крадіжок явно виражена віктимність, що обумовлена їх психологічними властивостями й особли-востями поведінки, і меншою мірою у потерпілих від кварти-рних крадіжок, учений провів інтеркореляційний аналіз у досліджуваних групах. З цією метою в кожній групі потерпі-лих була зроблена вибірка і виділено два умовні типи особи. До першого типу було віднесено потерпілих, які виходячи з аналізу кримінальних справ належали до типу “некритично-го, корисливого потерпілого, легковірного і жадібного егоїс-та”. Інакше кажучи, мали певний ступінь “вини” в тому, що відносно них був учинений злочин. До представників другого типу віднесли тип простого або пасивного потерпілого.

Аналіз групи потерпілих від шахрайства показав, що до першого типу належать особи з високою самооцінкою, які ре-вниво й роздратовано ставляться до переваг інших. Крім того, їм притаманні емоційна холодність, байдужість до людських бід, несумлінність і зневага суспільними інтересами та зайва самовпевненість, безпечність поведінки.

До другого типу належать насторожені, підозрілі й бояз-кі в спілкуванні потерпілі, які мають високий рівень тривож-ності, відчувають себе невпевнено в новій обстановці, і як на-слідок, виробляють стереотип

поведінки. Нехитрість, легко-вір'я особи, сповільнені реакції, безпечність і компроміс у людських ситуаціях зумовлюють формування типової некритичної або пасивної жертви шахраїв.

Під час проведеного дослідження вчений дійшов таких висновків:

38,2 % потерпілих від кишенькових крадіжок мають ознаки екстравертів і такі риси особи, як низький самоконт-роль при безпечності, імпульсну поведінку, схильність до впливу на поведінку певної ситуації випадку.

Чим вище незалежність поведінки особи, тим нижче на-стороженість у спілкуванні й тим більше завищено її самооці-нку. Причому такі ознаки переважають серед потерпілих від шахрайства.

Серед потерпілих від шахрайства більшість становить перший тип жертви – 41,6 %, на другому місці – потерпілі від кишенькових крадіжок – 38,2 %.

Аналіз середніх оцінок дає не тільки загальну характе-ристику виділеним групам потерпілих, але і дозволяє накопи-чити психографічний матеріал. Знання середніх величин за загальною вибіркою, статтю, статусом, а також індивідуаль-ними даними достатньо для того, щоб на кожного потерпілого скласти його “особовий портрет”, інакше кажучи, психогра-му, за якою можна описати основні особові властивості.

Такий підхід, передусім, важливий при виявленні потен-ційних жертв, прогнозуванні індивідуальної віктимної поведі-нки, а також для вироблення рекомендацій щодо ефективності заходів віктимологічної профілактики.

Роль жертви злочину визначається не тільки її соціально-демографічними ознаками, але і деякими психологічними особливостями, що зумовлюють її поведінку. Порівняльний кореляційний аналіз показав, що підвищена віктимність через психологічні особливості здебільшого притаманна потерпі-лим від шахрайства та кишенькових крадіжок. Потерпілі від квартирних крадіжок не мають такої рельєфно вираженої пси-хологічної віктимності. Це обумовлено, насамперед, функціо-нальним зв'язком “злочинець – жертва” і відсутністю вікtimo-генної ситуації, за якої злочинець при контакті з жертвою вчи-няє злочин, орієнтуючись на її особові властивості.

Таким чином, отримані в результаті дослідження потер-пілих дані показують наявність у них достатньо виражених характерологічних рис особи і дозволяють скласти їх певний соціально-психологічний портрет, відповідно для кожної гру-пи, інакше кажучи, створити типологію потерпілих від корис-ливих злочинів.

Соціально-психологічний портрет потерпілих від кише-нькових крадіжок може бути описаний таким чином. Це лю-ди, як правило, середнього віку, переважно жіночої статі, із середньою освітою, зайняті в народному господарстві або пе-нсіонери, які мають невеликий матеріальний достаток. Ком-плекс особових властивостей характеризується недостатньо високим рівнем самоконтролю, схильністю впливу випадку, несаможитності в ухваленні рішень, безпечності й певною мі-рою імпульсної поведінки.

Дана група осіб має ознаки пасивного типу жертв, з елементами провокації в поведінці. Ступінь провокації залежить від рівня самоконтролю, уважності до оточуючих. Отже, чим вище рівень названих чинників, тим нижче ступінь провокації, і навпаки.

Потерпілі від квартирних крадіжок мають дещо інший соціально-психологічний портрет. Це некритичний тип потерпілого, що характеризується емоційною нестійкістю, тривожністю і чутливістю. При достатньо високому ступені тривожності ця група осіб виявляє необачність і невміння правильно оцінювати життєві ситуації, що свідчить про стереотип поведінки. Некритичність даної категорії виявляється при спілкуванні з людьми, серед яких, як показує практика, трапляються і злочинці.

Соціально-психологічний портрет потерпілих від шахрайства має абсолютно інше забарвлення. Це особи середнього віку, як жіночої, так і чоловічої статі (частки груп потерпілих за статтю майже однакові), з високим освітнім рівнем, переважно зайняті в приватному бізнесі, на державній службі або ніде не працюючи. Їм притаманні завищена самооцінка і байдужість до чужих бід. Егоїзм поєднується з несумлінністю і підозрілістю. Для них характерні легковір'я, жадність, користолюбство, що врешті-решт і зумовлює перетворення їх у жертву.

Визначені під час проведення дослідження соціально-психологічні портрети потерпілих від конкретних видів корисливих злочинів можуть дозволити більш цілеспрямовано проводити роботу щодо виявлення потенційних жертв, прогнозування їх віктимності, застосування заходів як загальної, так й індивідуальної віктимологічної профілактики.

3. Обставини, що детермінують процес віктимізації корисливих злочинів

Розкриваючи питання обставин, що детермінують учинення корисливих злочинів, а також сам процес їх віктимізації, будемо ґрунтуватися на загальновизнаних підходах у кримінології щодо класифікації причин та умов за такими критеріями, як їх зміст та природа.

За змістом всі причини та умови злочинності, у тому числі й корисливої спрямованості, можуть бути поділені на такі види: соціально-економічні, соціально-політичні або ідеологічні, правові, культурно-виховні та організаційно-управлінські. За природою їх поділяють на суб'єктивні та об'єктивні.

Серед соціально-економічних причин та умов корисливої злочинності можна виділити такі:

- низькій рівень матеріального забезпечення, унаслідок низьких заробітних плат, стипендій та пенсій;
- інфляційні процеси та прояви економічної кризи;
- втрата роботи, високий рівень безробіття, у тому числі прихованого, коли робітників відправляють у неоплачувані довгострокові відпустки;

- різниця між доходами в приватному секторі економіки та на державній службі або державному чи комунальному секторі тощо.

До соціально-політичних або ідеологічних причин та умов належать:

- політична криза в українській державі, нестабільність та невпевненість населення в “завтрашній” політичній ситуації;

- відсутність загальнодержавної або національної ідеології, яка б не залежала від того, яка команда прийде до влади, тощо.

Безперечно, вищезазначені причини та умови притаманні всій злочинності, але вони не тільки опосередковано, а й безпосередньо впливають на вчинення і корисливих злочинів. Так, за часів незалежності в Україні при відставці того чи іншого уряду майже зразу ж порушуються кримінальні справи, наприклад, відносно прем'єра, віце-прем'єрів чи міністрів. Зрозуміло, що в правовій державі, яку ми будуємо, не можна казати, що ці особи є злочинцями, доки це не буде встановлено в суді, але який суспільний резонанс становлять такі справи. А пересічний громадянин, який інколи не може нагодувати свою сім'ю, сприймати таку ситуацію може по-різному.

Правові чинники, які впливають на вчинення корисливих злочинів, такі:

- недосконалість чинного українського законодавства, прогалини в ньому та різноманітні колізії;

- прийняття нормативно-правових актів на користь конкретних осіб або певних “кланів”, як наприклад, вільні економічні зони, які перетворилися на “офшори для своїх” тощо.

Щодо питання відшкодування завданих збитків, це питання реально майже не вирішується, оскільки зазвичай такі крадіжки вчиняють особи, які не працюють, а лише зловживають спиртними напоями та вживають наркотики, не мають постійного місця проживання та роду занять (бомжи). Дуже гострим це питання є у сільській місцевості. Так, нині почастишали випадки викрадення домашньої худоби, продуктів харчування, продукції з металу в Сумській, Полтавській, Київській та майже всіх інших областях України. І навіть за умови встановлення правопорушника, який вчинив протиправне корисливе діяння, питання відшкодування збитків рідко вирішується позитивно.

Культурно-виховні причини та умови корисливої злочинності в даному виді класифікації є чи не найголовнішими, якщо не брати до уваги соціально-економічні детермінанти, розглянуті вище, це:

- низький рівень правової культури та правовий нігілізм частини населення;

- ставлення власних меркантильних інтересів вище загальносуспільних та інтересів окремих осіб;

- бажання покращити матеріальне становище будь-якою ціною, навіть шляхом учинення злочину чи іншого правопорушення та багато інших.

Організаційно-управлінськими причинами й умовами вчинення корисливих злочинів є такі:

- ефективність діяльності правоохоронних органів, з урахуванням того, на якому рівні вони забезпечені в матеріально-технічному та кадровому плані;

- неадекватність винесених судами вироків та покарання за вчинені корисливі злочини.

Інший критерій класифікації дозволяє більше уваги приділити саме причинам та умовам, що впливають на процес віктимізації корисливих злочинів.

Так, вивчаючи особу жертви, можна дослідити важливу сторону суб'єктивного чинника, що становить систему властивостей індивіда, яка створює небезпеку вчинення злочину.

Необхідно також з'ясувати і сукупність істотних об'єктивних чинників, що зумовили ситуацію вчинення злочину, хоча певною мірою вони розглянуті в попередній класифікації.

У сучасному суспільстві існують певні чинники, що впливають на механізм віктимізації, і такі, що визначають віктимність особи. Ці чинники формуються на основі взаємодії суспільних відносин і особи жертви. На нашу думку, необхідним є розгляд форми такої взаємодії в конкретних умовах учинення злочину.

Ця обставина, як вже зазначалось, дозволяє виділити два види таких чинників. Перший – це сукупність внутрішніх суб'єктивних чинників, який включає в себе особливості, що впливають із структури особи жертви злочину. Ці чинники знаходять свій вираз не тільки в психологічній характеристиці жертви, але й у формі вчинків, її поведінці.

Другий вид охоплює зовнішні, об'єктивні чинники, що є явищами, існуючими в зовнішньому світі незалежно від даної жертви, і які реалізують свій вплив у вчинку лише у разі свого поєднання із суб'єктивними чинниками.

Взаємозв'язок суб'єктивних і об'єктивних чинників відбувається на фоні певної ситуації, яка передує або сприяє вчиненню злочину. Важливою обставиною при цьому є функціональний зв'язок “злочинець – жертва”, що свідчить про характер взаємовідносин між ними.

У кримінології виділяють три види взаємовідносин між ними – випадкові, невизначені й приречені.

Випадкові – це такі відносини, що виникають мимоволі й не залежать від волі, бажання і спонукань жодного з учасників злочинної драми. Так, скажімо, злочинець, який має намір заволодіти чужим майном (кишенькова чи квартирна крадіжка), інколи навіть не звертає уваги, хто саме стане жертвою (вік, стать жертви), головне, що ця особа має при собі гроші чи мобільний телефон або ці речі та інше майно в квартирі.

До невизначених належать такі відносини, які складаються за ініціативою правопорушника при пасивній ролі потерпілого.

І до приречених відносин належить вибір злочинцем жертви за конкретними чинниками й передумовами. Як приклад, злочинець знає, що його потенційна жертва вже неодноразово була обшукана шахраями, але так і не змінила свого ставлення до сумнівних угод, інших ситуацій, в яких легко може стати потерпілою.

Суб'єктивні чинники мають велике значення, оскільки злочинець, який вирішив учинити злочин, у низці випадків орієнтується на ті або інші властивості жертви. Провокуюча, а іноді явно корислива поведінка потерпілих, свідоме порушення ними певних правових і моральних норм призводить до сумних наслідків.

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків між особовими властивостями жертви і її поведінки показує, що не тільки низький моральний рівень і деформація її етичних якостей є визначаючими в поведінці, а й психологічна характеристика, установки й ціннісні орієнтації. Якщо у свідомості людини пре-валюють такі цінності й установки, як користолюбство, егоїзм, жадність, наївність, то вона може не тільки стати потенційною жертвою, але деякою мірою і потенційним злочинцем.

Переважаю більшість квартирних крадіжок вчиняють за так званою "наводкою" близьких друзів потерпілих, товаришів по службі, родичів або безпосередньо членів злочинних груп.

Потерпілі, таким чином, не лише виявляють безтурботну та необачну поведінку, але й не вживають жодних заходів щодо забезпечення безпеки особистого майна, а саме: не облаштовують оселю засобами охоронної сигналізації, не укріплюють двері та замки. У випадку вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами або їх розукомплектування, не вживають заходів щодо охорони місця стоянки автомоботот-ранспорту, обладнання їх сигналізаціями та протиугонними приладами.

До чинників суб'єктивного характеру також належить ситуація, коли державний службовець позбавляється внаслідок квартирної чи кишенькової крадіжки, шахрайських дій великої суми коштів, яку отримати офіційно на державній службі неможливо. У даній ситуації потерпілі взагалі не заявляють про вчинене до правоохоронних органів. Так само це стосується і викрадення наркотиків, зброї, раніше викрадених, або речей так званого "сумнівного походження", скажімо, куплених з рук або у знайомих. Крім того, майже третина потерпілих самі кажуть про свою провину та провокуючу поведінку.

Переважна кількість потерпілих ставиться не критично до вчиненого відносно них злочину, навіть з урахуванням їх повторної віктимізації. Ці потерпілі не можуть проаналізувати й оцінити роль своєї, іноді й небездоганної, поведінки при вчиненні злочину. Дане положення свідчить про їх потенційну віктимність в будь-якій життєвій ситуації, оскільки вони через свої особливості й поведінку можуть стати жертвою не тільки злодіїв і шахраїв, але і вбивць, насильників та ін.

Інакше кажучи, безпосередньою передумовою вчинення даних злочинів є певна спрямованість і особливості психологічних властивостей особи потерпілого, що виявилися в необережній, аморальній, інколи і протиправній його поведінці.

Проте не можна розглядати властивості особи потерпілого і його поведінки окремо від об'єктивних чинників, тобто таких зовнішніх умов, які, взаємодіючи з особою і поведінкою жертви, зумовлюють учинення злочину. З'ясування об'єктивних чинників у ситуації вчинення злочину відіграє важливу роль, тому що ці чинники багато в чому сприяють вчиненню таких злочинів, при яких відсутній прямий психічний контакт між жертвою і злочинцем, наприклад квартирна і кишенькова крадіжки. У даному разі чинниками, що сприяють вчиненню злочину, виступатимуть соціальні умови, соціальне середовище, матеріальне становище жертви.

Соціальні контакти між злочинцем і жертвою здебільшого передують шахрайству, у меншій мірі – квартирним крадіжкам і майже повністю відсутні при вчиненні кишенькових крадіжок.

При вчиненні кишенькових крадіжок основне значення має суб'єктивний чинник – неуважна, провокуюча поведінка потерпілих безпосередньо перед злочинцем.

При квартирних крадіжках виступає рівнозначна сукупність суб'єктивних і об'єктивних чинників, а саме: безпечність при збереженні свого майна, нерозбірливість у зв'язках, відносно високий рівень матеріального становища.

Вчинення шахрайства обумовлено також двома чинниками, але, насамперед, суб'єктивним (легковір'я, самовпевненість).

Отже, значення суб'єктивного чинника як безпосередньої передумови вчинення корисливих злочинів є домінуючим. Психологічні властивості особи жертви, що виявляються в її поведінці, є так званім “маяком”, на який і орієнтується злочинець. Це підтверджують і проведені кримінологічні дослідження – 75 % опитаних засуджених осіб відповіли, що до вчинення злочину їх штовхнула провокуюча поведінка потерпілих. Характерно, що близько 70 % опитаних відповіли ствердно на питання про наявність вини в потерпілого. При з'ясуванні питання, у чому виражалася вина і провокаційна поведінка жертв, відповіді засуджених розподілилися таким чином:

- 1) засуджені за кишенькові крадіжки:
  - неуважність – 60 %;
  - перебування жертви в нетверезому стані – 25 %;
  - безтурботна демонстрація жертвою гаманця з грошима в громадських місцях – 15 %;
- 2) засуджені за квартирні крадіжки:
  - запрошення жертвою малознайомих і зовсім незнайомих людей до себе – 40 %;
  - нетверезий стан жертви – 33 %;
  - безтурботне і халатне ставлення жертви до заощаджень – 27 %;

3) засуджені за шахрайство:

- жадність і одночасно довірливість жертви – 70 %.

Таким чином, більшість засуджених за вчинення кишенькових крадіжок, шахрайства орієнтується при вчиненні зло-чину на психологічні властивості особи потерпілих, що вияв-ляються в конкретній ситуації.

Водночас 39 % засуджених як сприятливий чинник при вчиненні злочину назвали невтручання оточуючих .

Особливими чинниками при вчиненні квартирних краді-жок є нестабільність або повна відсутність сусідських зв'язків. Люди, які живуть в одному будинку, погано знають один од-ного і, використовуючи це, злочинці, не ризикуючи бути по-міченими, безперешкодно вчиняють крадіжки з квартир.

Певні відомості, що були розглянуті вище з приводу вік-тимогенних обставин, які впливають на вчинення таких зло-чинів, як кишенькова, квартирна крадіжки і шахрайство, на нашу думку, дозволять визначити основні напрями та ефекти-вну систему заходів щодо попе-редження цих небезпечних ді-янь.

4. Заходи віктимологічної профілактики

загальнокримінальних корисливих злочинів

У країнах Західної Європи, передусім, у Німеччині та Великій Британії, останні декілька десятиріч вчені-кримінологи та практики одним з перспективних напрямів у профілактиці злочинів, переважно корисливої спрямованос-ті, визнають віктимоло-гіч-ний.

Як ми вже зазначали, віктимологічна профілактика ста-новить собою комплекс державних і громадських заходів, орі-єнтованих на попередження злочинності шляхом зниження у насе-лення і окремих громадян ризику стати жертвами зло-чинних посягань.

Будь-який вид профілактичної діяльності залежить, на-самперед, від інформаційно-аналітичного забезпечення даного виду діяльності. Ця вимога стосується і віктимологічної про-філактики.

На сьогодні в Україні склалася така ситуація, що для здійснення заходів віктимологічної профілактики не вистачає навіть статистичної інформації. Дані про потерпілих від вчи-неного злочину фіксуються в статистичній картці за Формою 1, але вони досить стислі. Про необхідність розробки та за-стосування окремої статистичної картки на потерпілу особу йдеться на шпальтах наукових журналів вже декілька років, але це, на жаль, так і залишається лише пропозицією .

Дещо уможливило отримання статистичної інформації віктимологічної спрямованості введення з вересня 2001 року окремої статистичної картки за Формою 1.2 – про результати відшкодування матеріальних збитків та вилучення предметів злочинної діяльності. Але інформація на папері досить разуче відрізняється від реального відшкодування збитків.

Отже, негативні наслідки існуючої системи обліку зло-чинності й розкриття злочинів різні й загрозливі.

Необхідно вживати ефективних заходів віктимологічної профілактики корисливих злочинів.

Слід переходити від традиційного підходу до проблеми запобігання злочинам як проблеми прямої дії не тільки на злочинців, але і на потенційних та реальних жертв.

Ефективна профілактика корисливих злочинів можлива лише за умов тісної взаємодії між правоохоронними органами та засобами масової інформації: пресою, радіо- і телемовленням, які здійснюють віктимологічну профілактику у вигляді інформування населення – як поводитися в тій або іншій криміногенній ситуації, а також розміщати так звану со-ціальну рекламу профілактичної спрямованості, використовувати її для віктимологічної освіти громадян та повідомлення їх про ефективність результатів правоохоронної діяльності на даному напрямі.

Необхідно інформувати все населення про способи вчинення злочину, проводити аналіз віктимізації за місцем, часом вчинення кишенькових, квартирних крадіжок, шахрайства та незаконного заволодіння транспортними засобами.

Так, Експертно-криміналістичний центр МВС України в м. Києві через мережу спеціалізованих магазинів та засоби масової інформації попереджає мешканців міста про широке розповсюдження останнім часом турецьких чотирьохригельних замків фірм "PILCA", "GOLD", "KALE", які йдуть в комплекті з недо-ро-гими металевими дверима, а також реалі-зуються в торговельній мережі. У криміногенному ж середо-вищі набули широкого поширення методики, які дозволяють за кілька секунд, не привертаючи уваги, без спеціальних при-строїв чи знарядь відкривати ці замки.

З урахуванням класифікації і типології жертв важливо інформувати громадян про те, хто частіше всього і через які обставини та ситуації стає жертвою корисливого посягання.

Вважаємо за доцільне підготувати учбові або ігрові ро-лики, буклети та брошури, що інформують про те, як не стати жертвою, як поводитися в тій або іншій ситуації, і у визначений час, коли можна охопити якомога більшу ауди-торію, показувати їх по теле-баченню.

Так, основними порадами стосовно забезпечення схо-ронності та зберігання майна громадян є такі:

- важливо, щоб за відсутності і навіть у присутності ме-ш-канців квартири всі вікна та двері були надійно зачинені. Про те, що квартирні крадіжки вже давно стали не тільки мі-ськими, але й сільськими злочинами, ми вже зазначали вище;

- двері повинні бути добре обладнані надійними замками та засобами, приклади недотримання поради наведено в цьому розділі вище;

- для посилення міцності дверей бажано використовувати металеві листи, а то й броньовані матеріали, а також вста-новлювати подвійні вхідні двері;

- варто вмонтовувати декілька замків, але при цьому міцність дверей та надійність замків будуть найвищими тоді, коли добре укріплена сама рама дверей;

- необхідно вмонтовувати у двері спеціальні оглядові отвори: зорові вічка або використовувати відеодомофони;

- найбільш ефективним засобом охорони квартири є використання спеціально вмонтованої сигналізації, яка виведена на пульт централізованої охорони підрозділу Державної служби охорони України.

У разі, коли вже вчиняється квартирна крадіжка, а потенційний потерпілий знаходиться вдома один – не потрібно відчиняти двері невідомим людям.

Так само, якщо злочинці намагаються відкрити двері в квартиру, а вони міцні й добре закриті, спершу необхідно подзвонити у відділення міліції або повідомити про це сусідів, бажано, у разі потреби, закріпити двері будь-яким важким предметом.

Якщо двері до помешкання відкриті, коли прийшов потерпілий, то в квартиру входити не можна. Необхідно викликати міліцію, звернутися до сусідів та спостерігати за квартирою. Якщо в квартирі хтось є, потрібно закрити двері на ключ і залишити його в замку. А в разі якщо в квартирі нікого немає, все лишити на місці до прибуття міліції та бажано самому не заходити в середину.

Ключі від квартири необхідно носити в надійних безпечних місцях, а в разі їх втрати (загублення) – негайно замінити замки.

Також, перебуваючи на заняттях спортом, у місцях відпочинку, потрібно брати із собою малоцінні речі, а документи, гроші та ключі здавати на зберігання відповідальним особам.

Щодо порад стосовно попередження кишенькових крадіжок:

- без особливої на то потреби не носити із собою великої суми грошей та інші коштовності;

- не тримати великі суми грошей в одному місці;

- пам'ятати і тримати під контролем ті місця, де зберігаються гроші;

- якщо гроші у сумочці, то її слід притиснути до грудей і пильнувати, щоб ніхто не витягнув з-під рук;

- гаманець треба класти в пакет чи господарську сумку на саме дно, зверху покласти певні речі, особливо такі, які створюють шум (шелестять);

- у разі викрадення ключів та документів треба негайно змінити замки у квартирі й повідомити про факт крадіжки до правоохоронних органів.

Запобігти викраденню автотранспортних засобів можна таким чином:

- кожен автомобіль має бути обладнаний надійним електронним сторожевим пристроєм – сигналізацією;

- за можливості слід мати надійне пристосування, що зашкодить викрасти автомобіль, – замок на педалі та кермі;

- оскільки всі замки в автомобілях стандартні (це стосується, перш за все, автомобілів вітчизняного виробництва), то доцільно їх переробити під індивідуальний ключ;

- залишати автомобіль на тривалий час треба на видно-му місці – впритул до будівель, дерев, тобто в такому положенні, яке б ускладнювало процес виїзду .

Важливим напрямом віктимологічної профілактики да-ного виду злочинів є створення реабілітаційних центрів допо-моги жертвам злочинів, в яких окрім правової, надавати ще і психо-логіч-ну допомогу потерпілим.

Велике значення має спеціальна віктимологічна підгото-вка працівників міліції. На практиці виникає багато проблем психологічного, правового характеру, тому знання про осіб, які можуть стати жертвою злочину через певні обставини, до-зволють працівникам правоохоронних органів вести більш ефективну попереджувальну роботу.

Сьогодні є нагальна потреба у відтворенні окремої слу-жби профілактики правопорушень в органах внутрішніх справ України. Підрозділи профілактики правопорушень існували в системі органів внутрішніх справ України до початку 1990-х років. Саме на цю службу необхідно покласти обов'язок здій-снювати попередження, зокрема, корисливих злочинів, і таким чином припинити хибну практику в органах внутрішніх справ, коли оперативні підрозділи, крім основних функцій виявлення та розкриття злочинів, повинні ще здійснювати й профілакти-ку.

Під час виконання своїх основних функцій дані підрозді-ли здійснюють і профілактику, скажімо, при проведенні опе-ративно-профілактичних операцій. Але на практиці склалася така ситуація, коли профілактика здійснюється, так би мовити, на папері.

Важливу роль у попередженні корисливих злочинів про-ти власності громадян мають відігравати правові заходи, які пов'язані з кримінально-правовим захистом потерпілих. Але факти фізичної розправи і психічного тиску на потерпілих з метою, щоб останні відмовилися або давали помилкові свід-чення вказують на низьку ефективність реалізації існуючих правових норм. Це підтверджується й вивченням судової практики – вироків, що вступили в законну силу, за якими прослідковується невідповідність винесеного покарання і ступеня суспільної небезпеки злочину, оскільки дані діяння – це замах не тільки на нормальну діяльність органів правосуд-дя, а й на життя, здоров'я, гідність потерпілого, який повторно стає жертвою злочинного посягання.

Для вирішення цієї проблеми становить інтерес зарубіж-ний досвід. Так, у США в 1967 році був прийнятий закон, спрямований проти спроб за допомогою хабарів, помилкових заяв, залякування чи сили, або за допомогою загрози створити перешкоди, затримати або перешкодити будь-якій особі пові-домити слідчому інформацію, що стосується порушення будь-якого кримінального закону США.

У цій країні існують різноманітні заходи соціального і кримінально-правового захисту потерпілих, а так само їх близьких, як наприклад,

“програма захисту свідків” та ін. То-му, на нашу думку, необхідним є більш ретельне дослідження зарубіжного досвіду в частині захисту потерпілих та інших учасників кримінального процесу і використання його у вітчизняній правовій системі як гарантії безпеки особи потерпілого.

Важливим заходом попередження корисливих злочинів є встановлення особливого порядку відшкодування збитків потерпілим, залежно від поведінки та ролі останніх у вчиненні злочину.

За даними проведених кримінологічних досліджень стосовно потерпілих від корисливих посягань, тільки у 8 % випадків збиток був відшкодований повністю, у 52 % випадків був відшкодований частково, а в 40 % збиток потерпілим не був відшкодований взагалі.

Таке становище породжує відсутність віри у громадян в ефективність діяльності правоохоронних органів щодо захисту їх майнових інтересів. Не випадково 70 % з числа опитаних не виявляють достатньої активності в захисті своїх майнових інтересів.

Таким чином, переважна більшість потерпілих унаслідок корисливих посягань не одержує зовсім або в повному обсязі відшкодування завданого їм злочином матеріального збитку. У зв'язку з цим більше 50 % опитаних висловлювалися за необхідність відшкодування збитку державою, яка надалі стягувала б дані кошти з осіб, які вчинили злочини. Аналогічної точки зору дотримувалися і 48 % опитаних практичних працівників.

При цьому необхідно враховувати правову оцінку ролі потерпілих від корисливих посягань, оскільки вина потерпілого (власника) може й повинна істотно впливати на розмір збитку, що відшкодовується державою.

Така практика існує у низці зарубіжних держав. Наприклад, США і Франція законодавчо встановили відповідальність громадян за залишення транспортних засобів без нагляду, а також за створення (свідомо або за необачності) умов, що полегшують угон транспортних засобів. В Японії, згідно із законом про грошові виплати жертвам злочинів, передбачена умова, за якої даний закон не діє, якщо потерпілий заслуговує осуд за свою поведінку.

Велике значення у профілактиці корисливих злочинів повинна відігравати індивідуальна віктимологічна профілактика, яка полягає у виявленні осіб з підвищеною віктимністю і проведенні з ними захисно-виховних заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою злочинних посягань.

Стосовно осіб, які легковажно й довірливо піддаються на умовляння циганок-гадалок або інших шахраїв та через свій характер або провокуючу, аморальну поведінку перетворюються з потенційних жертв у реальних потерпілих, необхідно негайно зупинити процес перетворення в жертву, нейтралізуючи криміногенну ситуацію шляхом видалення з неї жертви та роз'яснення останній, що така поведінка призводить до злочину.

Для підвищення ефективності попередження квартирних крадіжок важливе значення має попередній збір інформації про жителів району, які можуть стати жертвами злочину через матеріальне становище, або

неприйняття ними заходів щодо забезпечення майнової безпеки, або через аморальну поведінку. Виявивши таким чином громадян з підвищеною віктимністю, необхідно проводити з ними роз'яснювальну бесіду про способи і заходи збереження свого майна.

Г.А. Аванесов вважає, що форми індивідуальної вікти-мологічної профілактики аналогічні формам індивідуальної профілактики злочинів.

Індивідуальна віктимологічна профілактика повинна бути спрямована не тільки на потенційних жертв, але і на їх найближче оточення, соціальні зв'язки, на мікросередовище жертви. Роль мікросередовища у формуванні поведінки, поза сумнівом, значна, оскільки, впливаючи тільки на особу потенційної жертви, не звертаючи уваги на її мікросередовище, ми не досягнемо ефективної попереджувальної дії.

Система заходів індивідуальної віктимологічної профілактики має деякі особливості, оскільки під час її здійснення відбувається не просто "дія активного суб'єкта на пасивний об'єкт, а специфічна форма міжособового зв'язку, в якому одна сторона прагне трансформувати, перетворити поведінку іншої".

Заходи індивідуальної профілактики можна поділити на два види: заходи переконання і заходи допомоги.

Заходи переконання мають як захисний, так і виховний характер. Заходами переконання є бесіди, роз'яснення, як не стати жертвою злочину, яким чином забезпечити збереження свого майна. Стосовно потенційних жертв нейтрального або пасивного типу з метою формування у них обачності, обережності, уважності повинні використовуватися заходи індивідуальної віктимологічної профілактики.

Потерпілі аморального або пасивного типу часто стають жертвами шахрайських дій. Через це до таких людей необхідно застосовувати весь арсенал профілактичних засобів; роз'яснювальні бесіди, використовувати допомогу родичів, сусідів, колег по роботі.

Умовою, що сприяє вчиненню деякої частини шахрайств, квартирних крадіжок, є алкогольне сп'яніння жертви, тому віктимологічна профілактика в значній мірі полягає в попередженні зловживання алкогольними напоями, пияцтва та алкоголізму.

Однією з важливих умов зниження рівня віктимності потенційних жертв є їх правове навчання. Знання законів, регулюючих цивільні, кримінально-правові, господарські відносини, дозволить їм уникнути нелегкої долі жертви злочину.

Таким чином, індивідуальна віктимологічна профілактика володіє резервними можливостями для попередження корисливих злочинів проти власності громадян і разом із застосуванням вищезазначених заходів та за допомогою розробки і реалізації конкретних рекомендацій щодо виявлення потенційних жертв, прогнозування їх віктимної поведінки і зниження потенційної віктимності є ефективним важелем у віктимологічній профілактиці загалом.